

Małgorzata Śliż
(Kraków)

DR DAWID ROSENMANN. SZKIC DO PORTRETU

Szkolnictwo żydowskie na ziemiach polskich doczekało się stosunkowo dużego zainteresowania ze strony badaczy¹, niemniej fenomen ten wymaga dalszych badań.

Jednym z bardziej zasłużonych, aczkolwiek praktycznie zapomnianych, polskich żydowskich pedagogów w pierwszych dziesięcioleci XX wiek wydaje się być dr Dawid Rosenmann – pierwszy lektor języka nowohebrajskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego, a zarazem autor podręcznika do nauki hebrajskiego w polskich szkołach publicznych.

Stan wiedzy na temat jego życia i działalności trudno uznać za zadowalający. Choć uwzględniony został przez Urszulę Perkowską w tomie *Corpus Academicorum Facultatis Philosophiae Universitatis Iagellonicae*². Figuruje również na listach nauczycieli zamieszczonych w księgach pamiątkowych krakowskiego Gimnazjum im. Króla Jana III Sobieskiego³. Niniejszy tekst stanowi próbę zebrania rozproszonych, fragmentarycznych informacji i przybliżenia postaci krakowskiego pedagoga, natomiast w najmniejszym stopniu nie aspiruje do wyczerpania tematu.

¹ Np. J. M. Adamczyk, *Edukacja a przeobrażenia społeczności żydowskiej w monarchii habsburskiej 1774–1914*, Wrocław 1998, Z. Borzymińska, *Szkolnictwo żydowskie w Warszawie 1831–1870*, Warszawa 1994, czy K. Rędzińskiego *Żydowskie szkolnictwo świeckie w Galicji w latach 1813–1918*, Częstochowa 2000.

² U. Perkowska, *Corpus Academicorum Facultatis Philosophiae Universitatis Iagellonicae*, Kraków 2007, s. 317.

³ Zob. *Księga pamiątkowa II Gimnazjum obecnie II Liceum im. Króla Jana III Sobieskiego*. 1883 1983, Kraków 1984, s. 310, *Varia Sobiesiana. Księga pamiątkowa II Liceum (Dawniej III Gimnazjum) im. Króla Jana III Sobieskiego w Krakowie. 1883–2008*, Kraków 2008, s. 178. Lakońniczny biogramy zamieszczone na ich kartach obciążone są powielanym w kolejnych edycjach błędem – miał bowiem uczyć w krakowskim gimnazjum w latach 1906–1926, a następnie przenieść się do Białegostoku.

Dawid Rosenman (Rosenmann, Rozenman) przyszedł na świat 13 marca 1884 roku⁴ w rodzinie nauczyciela prywatnego Józefa, mieszkającego później w Buczaczu⁵. Wiadomo, że posiadał brata Gedalię, który w okresie międzywojennym piastował urząd rabina w Białymstoku.

O nim samym niewiele można powiedzieć – współpracownicy zapamiętali go jako człowieka życzliwego, uczynnego, sumiennego, oddanego swej pracy⁶. Trudno wypowiadać się o jego przekonaniach politycznych – jego działalność wskazuje jednoznacznie identyfikację z ideą syjonizmu, między innymi pełnił funkcję bibliotekarza krakowskiego oddziału Towarzystwa Przyjaciół Uniwersytetu Hebrajskiego w Tel-Awii⁷. Chociaż w młodości, w czasie studiów, podobnie jak wielu jego rówieśników, przeżywał duchowe rozterki. Deklarował bowiem w różnych momentach: narodowość polską, język ojczysty niemiecki, polski i żydowski⁸.

Dzieciństwo oraz wczesna młodość upłynęły Rosenmanowi na Podolu. Urodził się w położonych nieopodal Buczacza Petlikowcach Starych⁹. Wieś nie należała do małych, na początku XX wieku liczyła ponad 2 tys. mieszkańców, w przeważającej części Rusinów¹⁰. Sam Buczacz, do którego przenieśli się ostatecznie Rosenmanowie, stanowił podówczas blisko dwunastotysięczne, nieco zapyziałe, lecz nadal noszące ślady minionej świetności miasto powiatowe. Zdominowane było przez wyznawców religii mojżeszowej stanowiących ponad połowę zamieszkującej go ludności¹¹.

⁴ Sporadycznie D. Rosenman podawał w dokumentach także dzień 16 marca 1884 roku, podobnie zdażało mu się wpisać jako miejsce urodzenia Buczacz.

⁵ Archiv der Universität Wien, Philosophisches Fakultät – Nationalien: WS 1907/1908, SS 1908, WS 1908/1909, SS 1909, WS 1909/1910, SS 1910. Za pomoc w dotarciu do tych dokumentów ogromnie dziękuję dr Tomaszowi Szubertowi; *Tragiczny zgon Błp. Dr. Dawida Rosenmana*, „Nowy Dziennik”, 1926, nr 158, s. 9.

⁶ „Sprawozdanie dyrektora Państwowego Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie”, 1926/27, s. 25.

⁷ *Tragiczny zgon Błp. Dr. Dawida Rosenmana*, „Nowy Dziennik”, 1926, nr 158, s. 99.

⁸ Archiv der Universität Wien, Philosophisches Fakultät – Nationalien: WS 1907/1908, SS 1908, WS 1908/1909, SS 1909, WS 1909/1910, SS 1910, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (dalej AUJ), sygn.: S II 226 b, S II 228 A, S II 235 b, Державний архів Львівської області, Фонд No 26, опись, No 15, 116-119.

⁹ Archiv der Universität Wien, Philosophisches Fakultät – Nationalien: WS 1907/1908, SS 1908, WS 1908/1909, SS 1909, WS 1909/1910, SS 1910, AUJ, sygn.: S II 226 b, S II 228 A SII 235 b . Державний архів Львівської області, Фонд No 26, опись, No 15, 116-119.

¹⁰ *Gemainte lexicon*, t. XII, Wien 1907, s. 102, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. VIII, s. 24.

¹¹ *Gemainte lexicon*, t. XII, s. 100-101, S.W. Kowalski, *Powiat buczacki i jego zabytki*, Biały Dunajec – Ostróg 2005, s. 23- 95, J. Michalewicz, *Żydowskie okręgi metrykalne i żydowskie gminy wyznaniowe w Galicji doby autonomicznej*, Kraków 1995, s. 85, Tab. nr 2, 113, 171, *Słownik*

Edukacja krakowskiego pedagoga przebiegała początkowo torami typowymi dla wielu jego żydowskich rówieśników, którzy spełniając marzenia rodziców o synu lekarzu lub prawniku zapełniali sale wykładowe fakultetów prawa i medycyny uniwersytetów Austro-Węgier¹². Naukę rozpoczął w Buczaczu. Najpierw uczył się w miejscowej szkole ludowej. Uczęszczał do niej w latach 1891–1895, a następnie dostał się do gimnazjum. Świadectwo dojrzałości uzyskał w 1903 roku. Na ile można ocenić na podstawie szczątkowych informacji, w gimnazjum radził sobie dobrze, choć nie wyróżniał się szczególnie na tle kolegów¹³. Po maturze, w 1903 roku, immatrykulował się na Wydziale Prawa Uniwersytetu Lwowskiego. Problemy zdrowotne zmusiły go do przerywania nauki po zaliczeniu czterech semestrów (rok akademicki 1903/4 oraz 1904/5), pomimo wpisu na piąty (I semestr roku akademickiego 1905/6). W czasie pobytu we Lwowie uczęszczał na wykłady tak wybitnych uczonych jak Oswald Balzer, Ludwik Finkel, Józef Buzek lub Kazimierz Twardowski.

W tym czasie zaczął rozwijać swoje zainteresowania literaturą oraz językiem niemieckim¹⁴, co doprowadziło ostatecznie do zmiany kierunku studiów. Kontynuował je od I semestru roku akademickiego 1907/08 na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Wiedeńskiego. W Wiedniu pod kierunkiem tak znakomitych badaczy, jak Max Hermann Jellinek, Jakob Minor lub Hans von Armin, zgłębiał germanistykę, filologię klasyczną, a także pedagogikę. Po zaliczeniu 6 semestrów w 1910 roku uzyskał absolutorium¹⁵.

Równocześnie pogłębiał swą wiedzę religijną. Na chwilę obecną można jedynie przypuszczać, że pobierał nauki w renomowanym Israelitische Theologische Lehrer Ansalt. Otwarta w 1893 roku placówka przygotowywała kandydatów do urzędów rabinackich oraz nauczycieli religii mojżeszowej na potrzeby szkolnictwa średniego¹⁶. Niezależnie od źródła zdobył wiedzę umożliwiającą zdanie „egzaminu teologicznego”, uprawniającego do objęcia stanowiska zastępcy nauczyciela religii mojżeszowej¹⁷.

geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. I, s. 433-437.

¹² Por. M. Kulczykowski, *Żydzi – studenci Uniwersytetu Jagiellońskiego w dobie autonomicznej Galicji (1867–1918)*, Kraków 1995, s. 324-341.

¹³ AUJ, sygn WF II 504, teczka Dawid Rosenman, PKEN 26, teczka Dawid Rosenman, „Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Gimnazjum w Buczaczu” 1900, s. 53, tamże, 1902, s. 54, tamże 1902/3, s. 60-61.

¹⁴ Державний архів Львівської області, Фонд No 26, опись No 15, 116-119.

¹⁵ Archiv der Universität Wien, Philosophisches Fakultät – Nationalien: WS 1907/1908, SS 1908, WS 1908/1909, SS 1909, WS 1909/1910, SS 1910.

¹⁶ <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/8305-israelitisch-theologische-lehranstalt> (4.11.2013). Zobacz także P. Landesmann, *Rabinner aus Wien. Ihre Ausbildung, ihre religiöse und nationalen Konflikte*, Wien-Weimar – Köln 1997, s. 123-242.

¹⁷ AUJ, sygn. PKEN 26, teczka Dawid Rosenman.

Po zakończeniu edukacji Rosenmann powrócił do Galicji. Osiadł w Krakowie, gdzie rozpoczął pracę zawodową w charakterze zastępcy nauczyciela religii mojżeszowej – rozpoczyna pracę z końcem roku szkolnego 1910/1911¹⁸. W tym też okresie zdecydował się na dalsze studia, immatrykulując się w roku akademickim 1912/1913 na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Uzupełniał swą wiedzę z zakresu germanistyki, filologii klasycznej, a także polonistyki, przygotowując jednocześnie rozprawę doktorską. Uczęszczał na wykłady i zajęcia prowadzone między innymi przez Kazimierza Morawskiego, Leona Sternbacha czy Ignacego Chrzanowskiego¹⁹. Doktorat uzyskał w 1914 roku w Krakowie na podstawie pracy *Schillers politische Ansichten die in seinen Werken, hauptsächlich aber in seinen Dramen zum Ausdrucke kommen*²⁰.

W międzyczasie, w 1913 roku, zdał w Krakowie egzaminy uprawniające do nauczania języka niemieckiego jako przedmiotu głównego oraz filologii klasycznej jako przedmiotu pobocznego w gimnazjach i szkołach realnych z językiem wykładowym polskim lub niemieckim²¹.

Tak jak wspomniano, po przybyciu do Krakowa rozpoczął pracę w szkolnictwie. Uczyl religii mojżeszowej w najstarszych i najbardziej renomowanych krakowskich gimnazjach: II Gimnazjum Św. Jacka, III Gimnazjum im. Króla Jana III (od 1913 roku) – z którym związał się na stałe, w urzędowych sprawozdaniach występuje „egzaminowany zastępca nauczyciela c.k. III gimnazjum w Krakowie” oraz I Gimnazjum Św. Anny. Najkrócej, zaledwie do 1919 roku, uczył w Gimnazjum św. Jacka, w pozostałych szkołach z przerwami pracował do końca życia²².

¹⁸ Tamże.

¹⁹ AUJ, sygn.: S II 226 b, S II 228 A, S II 235 b.

²⁰ AUJ, sygn.: WF II 504,teczka Dawid Rosenman, WF II 505, WF II 508.

²¹ AUJ, sygn. PKEN 26,teczka Dawid Rosenman.

²² J. Bąk, *Semper in Altum. Z dziejów Szkół Nowodworskich*, Kraków 1976, s. 246, *Księga Adresowa Miasta Krakowa*, 1926, Kraków 1926, s. 227, *Księga Pamiątkowa III Gimnazjum obecnie II Liceum im. Króla Jana Sobieskiego w Krakowie, 1883–1958*, Kraków 1958, s. 310, *Księga pamiątkowa III Gimnazjum obecnie II Liceum im. Króla Jana III Sobieskiego. 1883–1983*, Kraków 1984, s. 310, „Sprawozdanie dyrektora c.k. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie” 1915, s. 40, tamże, 1916, s. 39, tamże, 1918, s. 5, „Sprawozdanie dyrektora Państwowego Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie” 1926/27, s. 25 „Sprawozdanie dyrektora C.K. Gimnazjum św. Jacka w Krakowie” 1917, s. 14, tamże 1918, s. 20, „Sprawozdanie dyrektora Państwowego Gimnazjum św. Jacka w Krakowie” 1919, s. 27, „Sprawozdanie Dyrekcji III. Państwowego Gimnazjum im. Króla Jana Sobieskiego w Krakowie”, 1916/17, s. 47, tamże, 1917/18, s. 6, tamże, 1918/19, s. 10, tamże, 1920/21, s. 8, *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim*, 1912, s. 562, tamże, 1913, s. 618, 619, *Varia Sobiesciana. Księga pamiątkowa II Liceum (Dawniej III Gimnazjum) im. Króla Jana III Sobieskiego w Krakowie. 1883–2008*, Kraków 2008, s. 178.

Zabiegi Krakowskiej Gminy Wyznaniowej, aby ustabilizować pozycję zawodową Rosenmana i innych nauczycieli religii mojżeszowej zatrudnionych w krakowskich szkołach średnich poprzez przyznanie mu pełnych uprawnień i podniesienie wynagrodzenia, nie przynosiły poważniejszych wyników²³. Stąd też w 1922 roku krakowski pedagog zdecydował się przyjąć prośbę „Zarządu szkolnego gimnazjum prywatnego z językiem wykładowym hebrajskim w Białymstoku”, aby na rok szkolny 1922/1923 objąć dyрекcję tej placówki. Zamierzał bowiem „(...) rozwinąć tam pracę pedagogiczno-społeczną, a zarazem poprawić swój byt materialny”²⁴.

Szkoła, należąca do sieci Tarbutu, odegrała ważną rolę w rozwoju kultury hebrajskiej. Otwarta została oficjalnie w 1919 roku przez M. Kancelsona, M. Kaplan, L. Kahane oraz L. Plat. Opierała się, zwłaszcza na początku, na kadrze pedagogicznej sprowadzonej z obszaru byłej Galicji. Krótko, po opuszczeniu stanowiska dyrektora przez Rosenmana w 1924 roku, posiadała już trzy klasy „powstępane” oraz trzy klasy gimnazjalne. Liczbę uczniów w pierwszych latach istnienia placówki szacuje się na ok. 170²⁵.

Z przekazów jego uczniów wiemy, że na lekcjach Rosenman duży nacisk kładł na nauczanie języka hebrajskiego. Nie zawsze odnosiło to zamierzony skutek. Jeden z jego uczniów, Henryk Riterman, tak wspominał zajęcia: „Pragnąc przyswoić nam hebrajski jako potoczny język, nie prowadził z nami konwersacji tylko przez całą godzinę wyjaśniał, aż się nam ciemno robiło przed oczami, rudymenty gramatyki hebrajskiej, wyobrażając sobie, że gramatyka stanowi pierwszy stopień do poznania jakiegokolwiek języka”²⁶. Skutki takiego podejścia okazały się opłakane – „Znalazłszy się na Ziemi Obiecanej, potrafiłem docenić w całej pełni wartość zastrzyków gramatyki hebrajskiej, jakie otrzymałem na lekcjach religii. Niemal od pierwszej chwili byłem w stanie z największą łatwością dogadać się z mieszkańcami kraju tego, używając swobodnie, bez zahamowania, języka polskiego, tudzież niemieckiego lub francuskiego albo angielskiego. Jeżeli zaś chodziło o hebrajski, mogłem już w pierwszym dniu pobytu, bez trudności, wykazać w słowie i piśmie kompletną, doprowadzoną do perfekcji nieznaną tego języka”²⁷. Mimo wszystkich niedostatków stosowanych

²³ Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego (dalej ŻIH), Gmina Wyznaniowa Żydowska w Krakowie, sygn.: 744/2, 746/1.

²⁴ Archiwum ŻIH, Gmina Wyznaniowa Żydowska w Krakowie, sygn.: 747/4, s. 52.

²⁵ W. Jemielity, *Szkoły średnie i zawodowe w województwie białostockim w latach 1919–1939*, Łomża 1991, s. 23, <http://www.bialystokgymnasium.org/year1921.htm> (30.10.2013).

²⁶ H. Ritterman Abir, *Nie od razu Kraków zapomniano*, Tirosz 198., s. 51–52.

²⁷ Tamże. s. 52.

przez niego metod dydaktycznych „(...) zjednał sobie gorącym umiłowaniem zawodu i oddaniem się swym uczniom szczerą miłość przywiązanego i wdzięczność swych wychowanków”²⁸. Udzielał także lekcji prywatnych – między innymi przygotowywał do Bar Micwy cenionego socjologa Feliksa Grossa²⁹.

Brak odpowiedniego podręcznika do nauczania religii mojżeszowej dawał się dotkliwie odczuć w galicyjskich szkołach. W związku z tym Rosenman rozpoczął na zlecenie Rady Szkolnej Krajowej i przy wsparciu Krakowskiej Gminy Wyznaniowej prace nad przygotowaniem odpowiedniej książki. Otrzymał nawet w tym celu specjalny płatny urlop. *Biblia dla młodzieży szkół średnich i wydziałowych* ukazała się w dwóch częściach, z dodatkowym słowniczkiem w latach 1920–1921³⁰. Książka figurowała w wykazach podręczników jeszcze w końcu lat 30. XX wieku³¹.

Przeglądając pracę Rosenmana można odnieść wrażenie, że nie jest ona kompletna i autor przewidywał powstanie kolejnych części. W podręczniku położył nacisk na nauczanie gramatyki hebrajskiej i lekturę Biblii uzupełnionej komentarzami czerpanymi z żydowskiej tradycji, między innymi Izaaka Cyłkowa. Korzystał także z dorobku badaczy chrześcijańskich, z których dorobkiem miał okazję zapoznać się w czasie studiów. Warto podkreślić fakt, że proponowana wymowa – sefardyjska, zbliżona była do propozycji fonetycznych rozwijanego współcześnie języka nowohebrajskiego. Książka została przyjęta przez środowisko przychylnie, pozytywne opinie na jej temat mieli choćby Mojżesz Schorr czy Tadeusz Kowalski³².

Ostatnim ważkim dziełem krakowskiego pedagoga pozostaje lektorat hebrajskiego. Decyzji o jego uruchomieniu na Wydziale Filozoficznym UJ podjęto w 1926 roku. Działał on z niewielkimi przerwami do wybuchu II wojny światowej. W zamyśle autorów tej inicjatywy lektorat miał przybliżyć polskim studentom szeroko rozumianą kulturę żydowską³³.

²⁸ „Sprawozdanie dyrektora Państwowego Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie”, 1926/27, s. 25.

²⁹ G. Kubica, „Taki Krakauer prawdziwy”. *Krakowskie korzenie Feliksa Grossa*, „Kultura i Społeczeństwo”, t. L, nr 3, s. 37.

³⁰ *Spis podręczników szkolnych dozwolonych do użytku w szkołach powszechnych na rok szkolny 1923/24*, s. 7, Archiwum ŻIH, Gmina Wyznaniowa Żydowska w Krakowie, s. 29.

³¹ *Spis książek szkolnych i środków naukowych dozwolonych do użytku w szkołach powszechnych na rok szkolny 1934/35 oraz spis książek pomocniczych dla nauczycieli*, Lwów 1934, s. 8, *Spis podręczników szkolnych dozwolonych do użytku w szkole powszechnej według stanu z dnia 5 lipca 1939*, Lwów 1939, s. 15.

³² Archiwum ŻIH, Gmina Wyznaniowa Żydowska w Krakowie, sygn. 747/2, s. 28.

³³ AUJ, sygn. WF II 191.

Wniosek o uruchomienie lektoratu języka hebrajskiego, a zarazem powierzenie prowadzenia tych zajęć dr Dawidowi Rosenmanowi, Rada Wydziału Filozoficznego uchwaliła jednomyślnie na posiedzeniu w dniu 29 stycznia 1926 roku, następnie – 13 lutego został on zatwierdzony przez Senat Akademicki. Decyzje władz uniwersyteckich zaakceptowało Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego pismem z dnia 23 lutego 1926 roku. Rosenmanowi powierzono prowadzenie zajęć z języka hebrajskiego w III trymestrze roku akademickiego 1925/1926 oraz I i II trymestrze 1926/1927. Początkowo były one nieodpłatne – przyznanie wynagrodzenia w późniejszym terminie uzależniono od sytuacji finansowej. Nauka prowadzona była w wymiarze 4 godzin tygodniowo – na dwóch poziomach zaawansowania³⁴. Niestety, Rosenmanowi nie dane było długo prowadzić zajęć. Na skutek nieszczęśliwego wypadku utonął w Popradzie pierwszego dnia wakacyjnego pobytu w Piwnicznej dnia 13 lipca 1926 roku³⁵.

Pochowany został na cmentarzu żydowskim przy ul. Miodowej w Krakowie. Pogrzeb odbył się 18 lipca 1926 roku. Zmarłego żegnali wiceprezydent krakowskiej gminy wyznaniowej dr Leon Fischlowitz, przemawiał brat zmarłego dr Gedalia Rosenaman oraz dr Szymon Feldblum oraz uczeń gimnazjum Steinbach. Ponadto w uroczystościach pogrzebowych wzięli udział przedstawiciele Uniwersytetu Jagiellońskiego – prof. Jan Łoś, profesorowie Leon Sternbach i Tadeusz Kowalski, prezydent gminy izraelskiej dr Rafał Landau, liczna grupa profesorów oraz uczniów krakowskich szkół średnich³⁶. Pokazuje to, jakim uznaniem cieszył się zmarły.

³⁴ AUJ, sygn. WF II 191, zob. też M. Śliż, *Przyczynek do dziejów studiów hebraistycznych na Uniwersytecie Jagiellońskim. Lektorat języka hebrajskiego na Wydziale Filozoficznym (1926–1939)*, „Analecta. Studia i materiały z dziejów nauki” 2009, z. 1/2, s. 65-72.

³⁵ Krakowski „Czas” relacjonował to następująco: „...poszedł ok. 5 po poł. w liczniejszym towarzystwie kąpać się w Popradzie. Miejsce, w którym się kąpano, było płytkie. Nieszczęście chciało, że Dr Rosenman kąpał się z laską w rękę. W pewnym momencie laska ta wypadła mu z ręki i popłynęła z pędem wody. Gdy dr Rosenman podążył za nią, chcąc ją chwycić, wpadł do jamy i momentalnie zniknął współkąpiącym się z oczu. Niestety nikt z nich nie umiał pływać, to też z tego powodu nie pośpieszono tonącemu z pomocą.” „Czas” 1926, nr 160, s. 2. Nieco odmienną wersję wydarzeń przedstawił „Nowy Dziennik” „...przyjechał 13 bm. o godz. 12.30 do Piwnicznej, gdzie miał zamiar spędzić lato. Popołudniu około godziny 4 wyszedł nad Poprad, a zmęczony po podróży postawił ukąpać się. Wszedł do wody i po kilku minutach zaczął tonąć w oczach znajomych, którzy z nim razem kapali się. Jeden z kąpiących podał mu laskę, lecz prof. Rosenmann nie wydał okrzyku, poszedł na dno i szybko popłynął z prądem” – *Tragiczny zgon Błp. Dr. Dawida Rosenmana*, „Nowy Dziennik” 1926, nr 158, s. 9.

³⁶ „Czas” 1926, nr 162, s. 2.